

Проф. д-р Димитар Ефтимоски
Факултет за администрација и менаџмент на информациски системи, Битола

ЖИВОТНИОТ СТАНДАРД И КВАЛИТЕТОТ НА ЖИВОТОТ НА ЛУЃЕТО - ТЕОРЕТСКИ АСПЕКТИ И ОСНОВНИ МЕРИЛА

Резиме

Трудов, во основа, има теоретски карактер. Предмет на елаборација се концептите на животниот стандард и квалитетот на животот, како и нивните, т.н. сродни концепти, како што се: благосостојбата, човековиот развој, сиромаштијата и економската нееднаквост. Во трудов се презентирани основните мерила на одделните концепти, проценето е нивото на животниот стандард и квалитетот на животот во Република Македонија и е направен обид за споредба со високоразвиените земји и земјите од Централна и Источна Европа.

Клучни зборови: животен стандард, квалитет на живот, благосостојба, човеков развој, сиромаштија, економска нееднаквост.

1. Животен стандард

Животиот стандард го претставува квантитетот и квалитетот на добра и услуги кои им се достапни на луѓето, како и начинот на кој тие добра и услуги се дистрибуирани меѓу луѓето. Поимот животен стандард се однесува на материјалната компонента на *квалитетот на живот* на луѓето и, во основа, го објаснува најголемиот дел од овој поим.

Во однос на мерењето на животниот стандард, најчеста примена имаат следниве мерила: реалниот доход (БДП) *per capita*, мерилата на доходовна (монетарна) сиромаштија и мерилата на доходовна (економска) нееднаквост. Мерилата од типот: достигнато образование (на пример: стапка на писменост на возрасните и бруто стапка на упис на сите три степени на образование); очекувано траење на животот и достапност на определени добра и услуги (на пример: број на персонални компјутери на 1000 жители, број на корис-

ници на интернет услуги на 1000 жители, и сл.) исто така се користат при мерење на животниот стандард на луѓето.¹

Реалниот БДП per capita е најчесто користено мерило на животниот стандард на луѓето. Тој го мери просечниот животен стандард на луѓето и апроксимативно ја покажува пазарната вредност на финалните добра и услуги што секој поединец би можел да ги купи во текот на годината, под претпоставка дека постои рамномерна дистрибуција на доходот, односно дека секој поединец добива подеднаков дел од создадениот доход (БДП). Реалниот БДП *per capita* се користи и за споредба на нивоата на просечниот животен стандард меѓу земјите. Основен предуслов за тоа е БДП *per capita* да биде искажан во споредливи големини, како на пример, во американски долари, или со помош на, т.н. конверзационен фактор - паритет на куповна сила², искажан во американски долари (Purchasing Power Parity - PPP US\$).

¹ Со оглед на фактот дека мерењето на животниот стандард најчесто се базира на средни големини (на пример, реален доход *per capita*) не е редок случајот, заради постоење на изразена нерамномерност во дистрибуцијата на доходот, пресметаниот животен стандард, за поголемиот дел од луѓето, да е преценет.

² Методологијата на паритет на куповната сила се базира врз хипотезата за т.н. “закон на една цена”, според која едно исто добро не може да се продава по различна цена во различни земји. Според тоа, конверзацискиот фактор - паритет на куповна сила, искажан во американски долари (PPP US\$), покажува колку парични единици на некоја земја (на пример, денари) се потребни за да се купи исто количество добра и услуги на нејзиниот пазар, колку што може да се купи на американскиот пазар за еден долар. Конверзацискиот фактор, всушност, пред да започне да врши споредба на нивоата на животниот стандард меѓу земјите, ја изедначува куповната сила на нивните валути, преку приспособување на релативните цени на определен број производи.

2. Квалитет на живот и благосостојба

Поимот *квалитет на живот* се однесува на благосостојбата на луѓето. Тој опфаќа повеќе компоненти, меѓу кои едни се мерливи, како на пример, животниот стандард на луѓето, а други немерливи, како на пример: среќата, слободата во изборот, животната средина, уметноста, слободното време, сигурноста, општествениот живот, итн. Сепак, најголемиот дел од поимот квалитет на живот се однесува на *животниот стандард* на луѓето.

Постојат повеќе мерила за квалитетот на животот на луѓето, меѓу кои позначајни се: индексот на квалитетот на животот, индексот на човековиот развој, индексот на физичкиот квалитет на животот, бруто националната среќа (задоволство), и други. Од нив, најчеста примена имаат индексот на квалитетот на животот и индексот на човековиот развој.

Индексот на квалитетот на животот се базира врз методологија која ги поврзува резултатите од анкетите за субјективното задоволство од животот и објективните фактори на квалитетот на животот (Mc Connell and Brue, 2005). Производ е на „The Economist Intelligence Unit“ и се пресметува за 111 земји во светот (The Economist Intelligence Unit, 2005.:1-4). Анкетата за субјективното задоволство од животот се базира врз едноставни прашања за субјективните ставови на испитаниците во однос на квалитетот на нивното живеење. Притоа, одговорите се класифицираат во четири основни групи: многу задоволни, значително задоволни, не многу задоволни и воопшто незадоволни. Резултатите од анкетата се користат за определување на пондерите на деветте фактори на квалитетот на животот, што се опфатени во индексот:

Табела 1. Фактори на квалитет на живот опфатени во индексот на квалитет на живот

Фактори на квалитет на живот	Индикатори што ги претставуваат факторите
1 Материјална благосостојба	БДП per capita, PPP US\$
2 Здравје	Очекувано траење на животот при раѓањето
3 Политичка стабилност и безбедност	Политичка стабилност и безбедносен рејтинг
4 Живот во семејство (семејни односи)	Стапка на разводи (на 1000 жители), конвертирано во индекс што се движи од 1 (за најниски стапки на развод), до 5 (за највисоки стапки на развод)
5 Живот во заедница	Дами променлива (dummy variable) која поприма вредност 1, доколку земјата има или висока стапка на посетување на верски објекти (цркви) или, пак, висока стапка на членство во синдикати. Во обратен случај, дами променливата поприма вредност 0.
6 Клима	Географска ширина
7 Сигурност на работното место	Стапка на невработеност, во %
8 Политичка слобода	Просек од индексите на политичките и граѓанските слободи. Распонот се движи од 1 (за целосна слобода), до 7 (за непостоење слобода)
9 Родова еднаквост	Коефициент на просечните заработувачки на мажите и жените

При пресметката на индексот, највисок пондер добиваат факторите: здравје, материјална благосостојба и политичка стабилност и безбедност, додека помал пондер факторите: семејни односи, живот во заедница, итн. Врз основа на пондерираниите фактори на квалитет на живот се пресметува индексот на квалитет на живот, кој може да се движи во распон од 1 до 10. Индексот овозможува следење на напредокот во квалитетот на живот во соодветната земја за определен временски период (најчесто од 1 година), како и

рангирање на земјите во однос на достигнатото ниво на квалитет на живеење. Како и најголемиот број индекси од овој вид, така и индексот на квалитет на живот, претпоставува непостоење на автоматска врска меѓу растот на квалитетот на живот и растот на нивото на реалниот БДП per capita.

Благосостојбата е поим кој се однесува на квалитетот на живот на луѓето. Проблемот на благосостојба е поврзан со цел еден правец во економската наука, познат како „еко-

номија на благосостојба”. Во центарот на вниманието на оваа научна дисциплина е благосостојбата на поединецот. Збирот на благосостојбата на сите поединци во општеството ја дава т.н. “општествена благосостојба”. Економијата на благосостојба, всушност, се сведува на два концепта: 1) концептот на економска ефикасност и 2) концептот на дистрибуција на доход (Begg, et al., 2000.:257-277). Концептот на економска ефикасност се одликува со позитивистички пристап и се однесува на „големината на питата”, додека концептот на дистрибуција на доход се одликува со нормативистички пристап и се однесува на „распределбата на питата”. Со цел, што е можно повеќе да се разграничат концептите на економска ефикасност и дистрибуција на доход, економистите ја користат т.н. *парето* ефикасност, според која дистрибуцијата е парето ефикасна доколку ниту една редистрибуција на добрата не води до подобрување на состојбата на едни лица, без, притоа, да се влоши состојбата на други лица. За дадени ресурси, технологија и вкусови на потрошувачи, во економијата постојат голем број дистрибуции со парето ефикасност, кои се разликуваат по распределбата на благосостојбата меѓу поединците.

Постојат повеќе мерила на благосостојбата на луѓето, како што се: индексот на квалитет на живот,

индексот на човеков развој, главниот збирен индекс, индексот на длабочина на сиромаштија, индексот на човекова сиромаштија, индексот на физички квалитет на живот, бруто националната среќа (задоволство) и други. Меѓу нив најчеста примена има индексот на човеков развој, како и доходовните (монетарните) мерила на сиромаштија, како што се главниот збирен индекс и индексот на длабочина на сиромаштија.

3. Човеков развој

Човековиот развој е уште еден поим кој е тесно поврзан со животниот стандард и квалитетот на живот на луѓето. Станува збор за релативно нов теоретски концепт од областа на развојната економија, кој за првпат е промовиран од страна на Програмата за развој на Обединетите Нации (United Nations Development Programme - UNDP) во Извештајот за човеков развој (Human Development Report) од 1990-та година³. Човековиот развој е дефиниран како процес на зголемување на човековиот избор, во поглед на способностите (можностите) човекот да води долг и здрав живот, да биде добро образован и да има пристоеен животен стандард (Sen, 2000). Концептот, во основа, е концентриран на три меѓусебно поврзани процеси: 1) процесот на пораст на човековите способности (можности); 2) процесот

³ Идеен творец на концептот е пакистанскиот економист Махбубул Хаг (Mahbub ul Haq) кој земено со американскиот економист од индиско потекло нобеловецот Амартја Сен (Amartya Sen) се сметаат за основоположници на концептот.

на дистрибуција на економскиот раст; и 3) процесот на партиципација на човекот во промовирањето на економскиот раст. Според концептот, порастот на благосостојбата на луѓето е во директна врска со слободата во нивниот избор. Порастот на способностите на луѓето водат до поголема слобода во изборот, така што луѓето можат да споредуваат (истражуваат) поголем број опции што водат до поголема благосостојба. Оттука, нивото на квалитет на живот на луѓето не треба да се цени според просечното ниво на доход, туку според нивната способност да водат здрав живот, да се образуваат и активно да партиципираат во општествените текови. Целта на концептот е преку поставување на човекот во центарот на напорите за развој, да се прошират неговите способности, што во крајна линија би резултирало со пораст на неговиот квалитет на живот. Концептот на човеков развој сугерира дека не постои автоматска врска меѓу растот на реалниот БДП и растот на нивото на човековиот развој (мерено преку индексот на човеков развој).

Растот на реалниот БДП не мора да значи пораст на квалитетот на живот на луѓето, односно автоматско решавање на дефектите поврзани со квалитетот на живеење, како што се: невработеноста, економската нееднаквост, социјалната несигурност, сиромаштијата и други. Според тоа, економскиот раст е неопходен, но не и доволен услов за човеков развој. Квалитетот на економскиот раст е исто толку битен колку и неговиот

квантитет. Притоа, под квалитетен економски раст се подразбира растот кој генерира: поголема вработеност; обезбедува сигурност на населението; придонесува за одржлив човеков развој; обезбедува порамномерна дистрибуција на користите; го поддржува развојот на демократското општество и обезбедува поголема партиципација на луѓето во општествено - економските текови. Основно мерило на концептот на човеков развој е индексот на човеков развој.

Индексот на човеков развој е индикатор на просечните достигнувања на полето на основните човекови способности. Тој е стандардно споредбено мерило на квалитетот на живот на луѓето меѓу земјите. Се базира на три компоненти: должина на живот, достигнато образование и животен стандард. Неговата пресметка подразбира три последователни етапи (Sen and Anand, 1994). Во првата етапа се открива во која од трите претходно споменати компоненти изразени преку индикаторите: очекувано траење на животот при раѓањето (X_1), достигнато образование (X_2) и реален БДП per capita - PPP US\$ (X_3), соодветната земја покажува скуднос. Притоа, индикаторот, достигнато образование (E) се добива преку изразот, $E = a_1P + a_2G$ каде параметрите a_1 и a_2 изнесуваат $2/3$ и $1/3$ и се однесуваат на писменоста на возрастните (P) и на бруто стапката на упис на сите три степени на образование (G), респективно. За пресметка на индексите на првите два

индикатора (X_1 и X_2) се користи следниов израз

$$I_{ij} = \frac{(X_{ij} - \min_j X_{ij})}{(\max_j X_{ij} - \min_j X_{ij})}$$

каде индексот I_{ij} претставува показател на скудноста за j -тата земја во однос на i -тиот индикатор, при што минималните и максималните вредности на индикаторите се стандардизирани и фиксни за сите земји. Пресметката на индексот на третиот индикатор $W(y)$, т.е. БДП per capita (PPP\$), се врши преку изразот ,

$$W(y) = \frac{\log y - \log y_{\min}}{\log y_{\max} - \log y_{\min}},$$

при што минималните и максималните вредности, исто така, се стандардизирани и фиксни. Скудноста за определена компонента ја става земјата во ранг од 0 до 1. Во втората етапа се определува збирниот индекс на скудноста (I_j):

$$I_j = \sum_{i=1}^3 I_{ij},$$

додека во третата етапа да се пресмета индексот на човеков развој:⁴

$$(HDI) = \frac{1}{3} I_j.$$

Табела 2. Стандардизирани минимални и максимални вредности на индикаторите на HDI

Компоненти	Минимум	Максимум
Очекувано траење на животот при раѓањето (во години)	25	85
Писменост на возрасните %	0	100
Бруто стапка на упис на сите три степени на образование (%)	0	100
Доход (реален БДП per capita - PPP\$)	100	40.000

4. Сиромаштија

Сиромаштијата и нееднаквоста се социо-економски проблеми кои имаат силно влијание врз животниот стандард и квалитетот на животот на луѓето. Според статистичката служба на Европската Унија “Еуро-стат”, како сиромашни се сметаат лица, домаќинства и групи лица, чии ресурси (материјални, културни и социјални) се на такво ниво кое

ги исклучува од минимално прифатливиот начин на живеење во земјата во која живеат. Во однос на мерењето на сиромаштијата, разликуваме апсолутна и релативна сиромаштија (Ravallion, 2000). Апсолутната сиромаштија се однесува на поставен стандард кој е конзистентен низ времето и просторот. Така, процентот на населението што консумира

⁴ Според постојната методологија на Програмата за развој на Обединетите нации (United Nations Development Programme - UNDP), во зависност од висината на индексот на човеков развој, земјите се класифицираат во три основни групи: земји со високо ниво на човеков развој - индекс над 0.800; земји со средно ниво на човеков развој - индекс од 0.500 до 0.799; и земји со ниско ниво на човеков развој - индекс под 0.499.

храна помалку од потребното (од 2.000 до 2.500 калории, дневно) е пример за апсолутно мерење на сиромаштијата. Споредбата, пак, на вкупното богатство на најсиромашната една третина од населението, со вкупното богатство на најбогатиот 1% од населението, е пример за реалтивно мерење на сиромаштијата. Третманот на овој проблем во социо-економската теорија, во основа е поврзан со четири концепциски приоди: 1) Концепт на доходна (монетарна) сиромаштија; 2) Концепт на основни потреби; 3) Концепт на способности и 4) Концепт на човеков развој.

Според *концептот на доходна (монетарна) сиромаштија*, поединецот се смета за сиромашен ако, и само ако, неговиот доход е под определен праг (линија) на сиромаштија. Притоа, прагот (линијата) на сиромаштија обично се утврдува на ниво на доход, со кој поединецот/домаќинството може да обезбеди определено количество храна. *Концептот на основни потреби* ја дефинира сиромаштијата како недостаток на материјални потребности (добра и услуги) неопходни за минимално прифатливо ниво на задоволување на човековите потреби, вклучувајќи ја тука и храната. Овој концепт е нешто поширок од концептот на доходна сиромаштија и во својот опфат ги вклучува и потребите за основна здравствена заштита и образование на луѓето, како и потребите за основни услуги кои на луѓето треба да им бидат обезбедени од страна

на државата. Концептот посебно внимание им придава на потребите за вработување и партиципација на луѓето во општествените текови.

Според *концептот на способности*, сиромаштијата претставува недостаток (отсуство) на некои основни способности за функционирање на луѓето. Притоа, обично се мисли на немањето можност луѓето да постигнат некои минимално прифатливи нивоа, неопходни за функционирање. Во тој контекст, под минимално прифатливи неопходни нивоа за функционирање се подразбираат две компоненти: 1) физичка компонента, во која спаѓаат исхранетоста, облеката, живеалиштето и сл., и 2) општествена компонента, која подразбира активно учество на човекот во животот на заедницата. Карактеристика на концептот е тоа што ја изедначува апсолутната со релативната сиромаштија, сметајќи дека релативното намалување на доходот води кон апсолутно намалување на способностите на луѓето.

Концептот на човеков развој, во однос на дефинирањето на сиромаштијата, оди подалеку од трите претходно споменати концепти (иако своите корени ги влече од концептот на способности) и сиромаштијата ја поврзува со немањето можност (шанса) за избор, односно неможноста луѓето да се образуваат, здравствено да се заштитат и да обезбедат пристојно ниво на животен стандард. Во практиката, најчеста примена од гореспоменатите четири концепти на сиромаштија, има концептот на доходна (монетарна) сиромаштија.

При утврдувањето на степенот на сиромаштија, значајно е правилно да се утврди *прагот (линијата) на сиромаштија*, кој претставува минимално прифатливо ниво на доход, или потрошувачка на поединецот, односно домаќинството (Coudouel and Hentschel, 2000). Станува збор за праг (линија) кој мора да биде достигнат, со цел определено лице, или домаќинство, да не се смета за сиромашно. Тоа, практично, значи дека е потребно однапред да се дефинира нивото на животен стандард кое на луѓето во определена земја им “гарантира” минимално прифатлив начин на живеење. Прагот (линијата) на сиромаштија, главно, се искажува во *per capita* форма, а потоа се споредува со *per capita* доходот или *per capita* потрошувачката. За определување на прагот (линијата) на сиромаштија, најпрвин е потребно да се направи приспособување на возраста и/или полот на членовите на домаќинствата кои се опфатени во анализата, како и да се одлучи дали во анализата домаќинствата со различна големина ќе се третираат заедно, или одделно. Потребата од приспособување во однос на полот и возраста, во основа произлегува од

разликите во калории што при исхраната ги внесуваат помладите и постарите членови на домаќинството, односно мажите и жените (Essama-Nash, 2005). Приспособувањето, пак, во однос на големината на домаќинствата е потребно да се направи заради предностите што поголемите домаќинства ги имаат во однос на помалите, како во однос на количеството купени добра, така и во однос на нивното економизирање. Приспособувањата вообичаено се вршат со т.н. еквивалентни скали, кои функционираат како еден вид дефлатори кои ги “изедначуваат” домаќинствата во однос на нивната големина, полоа и старосна структура. Примената на еквивалентните скали е врзана со пресметка на доходот, или потрошувачка по т.н. еквивалентно возрасно лице. Најчесто применувани еквивалентни скали, врз чија основа се пресметува прагот (линијата) на сиромаштија се: OECD еквивалентната скала, OECD модифицираната еквивалентна скала и LIS (Luxembourg Income Study) еквивалентната скала (Државен завод за статистика, 1997.:1-15). Вредноста на коефициентите по различните еквивалентни скали е дадена во табелата 3.

Табела 3. Еквивалентни скали

	OECD еквивалентна скала	OECD - модифицирана еквивалентна скала	LIS - еквивалентна скала
Прв возрасен	1.0	1.0	1.0
Втор возрасен	0.7	0.5	0.7
Деца	0.5	0.3	0.3

Нивото на сиромаштија најчесто се пресметува врз основа на утврден апсолутен и/или релативен праг (линија) на сиромаштија. *Апсолутниот праг (линија) на сиромаштија* се базира врз стандарди за потрошувачка на домаќинствата, односно врз стандарди за опстанок на домаќинствата со минимални трошоци. Овој праг (линија) на сиромаштија се поистоветува со т.н. “раб на опстанок на домаќинствата”. Апсолутниот праг (линија) на сиромаштија е фиксиран во времето и просторот (за разлика од релативниот праг кој може да варира). *Релативниот праг (линија) на сиромаштија* се поставува произволно, најчесто врз основа на просечна (медијална) потрошувачка, или доход, што упатува на утврдување на релативен стандард за опстанок на домаќинството. Така на пример, релативниот праг (линија) на сиромаштија може да се постави на ниво од 50, 60 или 70% од просечната (медијалната) еквивалентна потрошувачка/доход на просечно домаќинство во земјата. Пресметката на степенот на сиромаштија може да се врши и преку утврдување т.н. *субјективен праг (линија) на сиромаштија*, кој претставува субјективен став на луѓето за нивото на минимално прифатливиот животен стандард во соодветната земја.

Мерењето на сиромаштијата најчесто се врши преку т.н. *доходовни (монетарни) мерила на сиромаштија*. Најчесто користени доходовни (монетрани) мерила на сиромаштија се: главниот збирен

индекс, индексот на длабочина на сиромаштија и индексот на острина на сиромаштија (Thorbecke, 2004).

Главниот збирен индекс (Head count index), или како што уште се нарекува “стапката на сиромаштија” (poverty rate), го покажува процентот од вкупното население чиј доход, или потрошувачка per capita е под прагот (линијата) на сиромаштија. Всушност, станува збор за процент од населението кој не може да ги обезбеди добрата и услугите што влегуваат во потрошувачката кошничка на еден типичен урбан потрошувач (домаќинство). Математички може да се изрази како:

$$H = \frac{q}{n},$$

каде: H е главен збирен индекс, q е број на поединци/домаќинства кои се сметаат за сиромашни и n е вкупно население/домаќинства.

Индексот на длабочина на сиромаштија (poverty gap index) дава одговор на прашањето: Колку под прагот (линијата) на сиромаштија се наоѓа потрошувачката/доходот на сиромашните поединци/домаќинства? Овој индекс го мери вкупниот дефицит на сите сиромашни лица, односно нивниот недостаток во однос на прагот (линијата) на сиромаштија. Тој покажува колку ресурси се потребни сиромашните поединци/домаќинства да се изедначат со прагот (линијата) на сиромаштија.

Математички може да се изрази на следниот начин: за

$$PG = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \left[\frac{z - y_i}{z} \right]$$

за

$$y_1, \dots, y_q < z < y_{q+1}, \dots, y_n$$

каде: PG е индекс на длабочина на сиромаштија, z е линија на сиромаштија, n е вкупно население, y_i е доход на поединецот/домаќинството i , q е број на луѓе кои се сметаат за сиромашни. Од горната равенка е јасно дека индексот на длабочина на сиромаштија претставува просечен дефицит на доход на целата популација (не само на сиромашните лица), односно агрегиран дефицит на доход на сиромашните лица, во однос на прагот (линијата) на сиромаштија, поделен со вкупното население. Врз основа на просечниот доход на сиромашните лица y_q , при што:

$$y_q = \frac{1}{q} \sum_{i=1}^q y_i,$$

како пропорција од прагот (линијата) на сиромаштија z , може да се добие средната длабочина на сиромаштија, односно т.н. коефициент на недостаток на доход I (Income gap ratio):

$$I = \frac{z - y_q}{z}.$$

Оттука, индексот на длабочина на сиромаштија може да се напише и во следнава форма: $PG = I \times H$.

Индексот на острина на сиромаштија (Poverty severity index) е мерило што е блиско и поврзано со индексот на длабочина на

сиромаштија. Тоа при агрегацијата им придава поголема тежина (пондер) на оние лица кои се подалеку од прагот (линијата) на сиромаштија (најсиромашните), отколку на лицата кои се поблиску до прагот (линијата) на сиромаштија (помалку сиромашните). Мерилото е деривиранио од т.н. Foster - Greer - Thorbecke индексот (Foster, Greer and Thorbecke, 1984.:761-766), познат уште како мерило од P_a класа:

$$P_a = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \left[\frac{z - y_i}{z} \right]^a$$

за $a \geq 0$. Како што може да се забележи од претходната равенка, Foster - Greer - Thorbecke, индексот ги вклучува сите три претходно споменати доходовни мерила на сиромаштија, при што: H кореспондира со $a=0$, додека PG кореспондира со $a=1$. Математички индексот на острина на сиромаштија може да се напише на следниов начин:

$$P2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \left[\frac{z - y_i}{z} \right]^2,$$

каде: $P2$ е индекс на острина на сиромаштија, z е праг (линија) на сиромаштијата, n е вкупно население, y_i е доход на поединецот/домаќинството i , q е број на луѓе кои се сметаат за сиромашни.

5. Економска нееднаквост

Економската нееднаквост, во основа, се однесува на диспаратите во дистрибуцијата на доходот меѓу поединците и групите во општеството. Таа обично претставува

дел од пошироката анализа на сиромаштијата и благосостојбата. Таа е поширок концепт од сиромаштијата, што, практично, значи дека се однесува на цела, а не на ограничена дистрибуција на поединци, или групи, кои се наоѓаат под определено ниво на доход, или потрошувачка (праг на сиромаштија). Доходите на врвот и во средината на дистрибуцијата, при дефинирањето и мерењето на нееднаквоста, можат да бидат исто онолку битни, колку што се битни оние на дното од дистрибуцијата. Концептот на нееднаквост е многу потесен од оној на благосостојбата (Sen and Foster, 1997). Иако и двата концепта ја опфаќаат целата дистрибуција на популацијата, се разликуваат по тоа што нееднаквоста е независна во однос на просекот на дистрибуцијата и е ориентирана кон нејзината дисперзија.

Мерилата на нееднаквост се делат во две основни групи: позитивни и нормативни. Позитивните мерила настојуваат да ја квантифицираат нееднаквоста во објективна смисла, при што најчесто користат некое статистичко мерило на релативната варијација на доходот. Нормативните мерила, пак, ја мерат нееднаквоста согласно некои нормативни сфаќања на општествената благосостојба, така што, за даден вкупен доход, повисок степен на нееднаквост одговара на пониско ниво на општествена благосостојба. Најчесто користени позитивни мерила на нееднаквост се: распонот, просечното релативно отстапување, варијансата, коефициентот на варијација, Џини

коефициентот, Теиловиот ентрописки коефициент, и други, додека најчесто користени нормативни мерила се: Далтоновото и Аткинсоновото мерило на нееднаквост. Општо прифатено мерило на нееднаквоста е *Џини коефициентот*. Тој се пресметува врз основа на Лоренцовата крива, која е визуелано мерило на нееднаквоста. Лоренцовата крива го покажува процентот од доходот присвоен од страна на најсиромашните X% од населенито. Таа би се трансформирала во дијагонала доколку секое лице би примило просечен доход (случај на совршена еднаквост). Во спротивно, доколку едно лице би го примило целиот доход (случај на совршена нееднаквост), Лоренцовата крива би формирала агол од 90 степени. Колку е поголема површината меѓу линијата на совршена еднаквост (дијагоналата) и Лоренцовата крива, толку е поголема нееднаквоста во доходите. Џини коефициентот претставува однос меѓу површината што ја затвораат дијагоналата и Лоренцовата крива и вкупната површина под дијагоналата. Математички Џини коефициентот G може да се искаже како:

$$G = (1/2n^2\bar{y}) \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |y_i - y_j|,$$

каде: n е вкупно население; \bar{y} е просечен доход; y_i е доход на лицето i ; y_j е доход на лицето j . Џини коефициентот ги зема предвид разликите на сите парови доходи, со што го избегнува споредувањето со просекот. Тој го избегнува и квадрирањето и не ја губи сензитивноста при преносот на доходите од побогатите кон

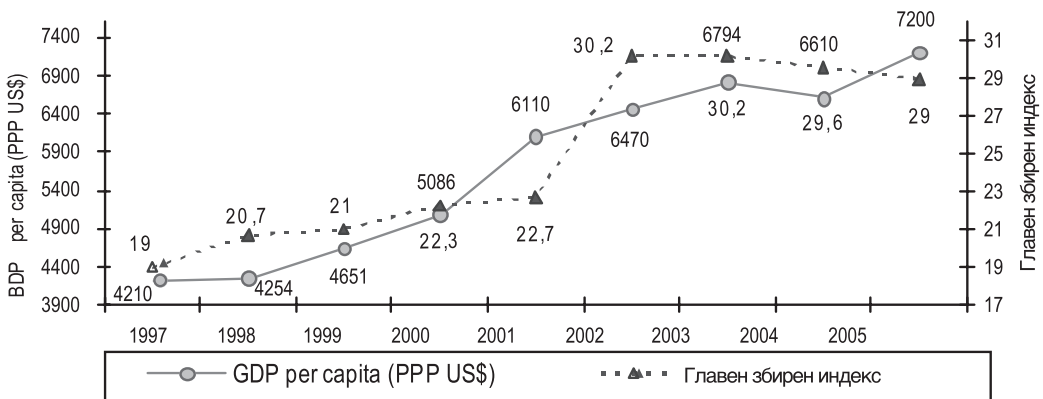
посиромашните лица. Негов основен недостаток е тоа што претставува статичко мерило, што значи дека не дава информации за менувањето на положбата на лицето внатре во дистрибуцијата на доходот.

6. Животниот стандард и квалитетот на живот во Македонија

Во Македонија се користат неколку мерила на животниот стандард на луѓето, меѓу кои најзначајни се: БДП *per capita* (PPP US\$) и главниот збирен индекс. *БДП per capita (PPP US\$)* иако бележи тенденција на постојан пораст (од

4.210 US\$ во 1997 година, на 7.200 US\$ во 2005 година), сепак, индицира релативно ниско ниво на животен стандард на македонските граѓани (види, графикон 1) што е под просекот на животниот стандард на граѓаните од Централна и Источна Европа (9.527 US\$) и далеку под просекот на животниот стандард на граѓаните од високо развиените земји (33.082 US\$) (види табела 4). Оваа констатација дополнително ја потврдува и главниот збирен индекс, кој, исто така, бележи тенденција на континуиран пораст (од 19% во 1997 година, на околу 29% во 2005 година).

Графикон 1. БДП *per capita* (PPP US\$) и Главен збирен индекс за Македонија

Извор: Human Development Reports (1990-2008), UNDP, Државен завод за статистика и сопствени пресметки

Табела 4. Животниот стандард по селектирани индикатори, 2005

Индикатор	Македонија	Централна и Источна Европа (просек)	Високо развиени земји (просек)
БДП per capita (PPP US\$)	7.200	9.527	33.082
Главен збирен индекс (%)	29*	-	-
Стапка на писменост на возрасните (%)	96,1	99,0	-
Бруто стапка на упис на сите три степени на образование (%)	70,1	83,5	92,3
Очекувано траење на живот при раѓање (години)	73,8	68,6	79,4
Број на корисници на интернет услуги на 1000 жители	79	185	525

Извор: UNDP (HDR: 2008), Државен завод за статистика и *сопствени пресметки

Од вкупно 111 земји во светот, за кои се пресметува *индексот на квалитет на живот*, Македонија е рангирана на 89-то место. Со индекс

5.337, Македонија спаѓа во редот на земји со релативно ниско ниво на квалитет на живеење (види табела 5).

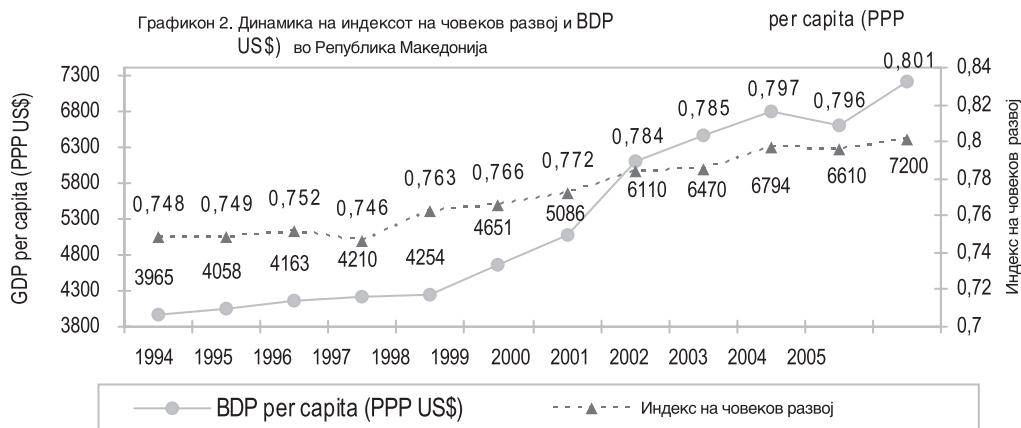
**Табела 5. Индекс на квалитет на живот и БДП per capita (PPP US\$)
по селектирани земји, 2005**

Земја	Индекс на квалитет на живот	Ранг на индексот	БДП per capita (PPP US\$)
Ирска	8.333	1	36,790
Швајцарија	8.068	2	33,580
Италија	7.810	8	27,960
САД	7.615	13	41,529
Јапонија	7.392	17	30,750
Грција	7.163	22	22,340
Франција	7,084	25	30,640
Германија	7.048	26	28,250
Словенија	6.986	27	21,892
Велика Британија	6.917	29	31,150
Мексико	6.766	32	10,000
Аргентина	6.496	40	13,350
Катар	6.462	41	33,840
Хрватска	6.301	49	11,870
Кувајт	6.171	55	14,550
Бугарија	6.162	57	8,664
Обединети Арапски Емирати	5.899	69	18,330
Индија	5.750	73	3,290
Египет	5.605	80	3,930
Иран	5.343	88	7,630
Македонија	5.337	89	7,200
Јужна Африка	5.245	92	10,810
Русија	4.796	105	9,810
Зимбабве	3.892	111	1,500

Извор: The Economist Intelligence Unit, The World in 2005 и UNDP (HDR: 2008)

Според последниот извештај на Програмата за развој на Обединетите Нации за 2008 година, *индексот на човеков развој* за Република Македонија изнесува 0.801 и ја рангира земјата на 69-то место, од вкупно 177 земји во светот. Имајќи

ја предвид постојната методологија на Обединетите Нации, оваа висина на индексот на човеков развој значи средно ниво на развиеност на земјата во однос на квалитетот на живот на луѓето.

Извор: Human Development Reports (1990-2008), UNDP.

Индексот на човеков развој на Република Македонија ја следи динамиката на раст на БДП per capita (PPP US\$) што индицира директна зависност на нивото на квалитет на живот на македонското население од растот на реалниот доход (реалниот БДП per capita) (види, графикон 2). Тоа, практично, значи дека на примерот на Република Македонија не се потврдува прет-

ходно изнесената хипотеза за непостоење на автоматска врска меѓу растот на реалниот БДП и растот на нивото на човеков развој. Незначителните диспаритети меѓу овие две компоненти, во основа, се резултат на умерената нееднаквост во дистрибуцијата на доходот, односно на успешноста и начинот на кој остварениот доход се конвертира во човеков развој.

Табела 6. Потребни индикатори за пресметка на индексот на човеков развој - 2005 година

Очекувано траење на животот при раѓање (во години)	Стапка на писменост на возрастните (%)	Бруто стапка на упис на сите три степени на образование	БДП per capita (PPP US\$)
73.8	96.1	70.1	7.200

Извор: Human Development Report (2008), UNDP

Табела 7. Индекс на човеков развој на Република Македонија - 2005 година

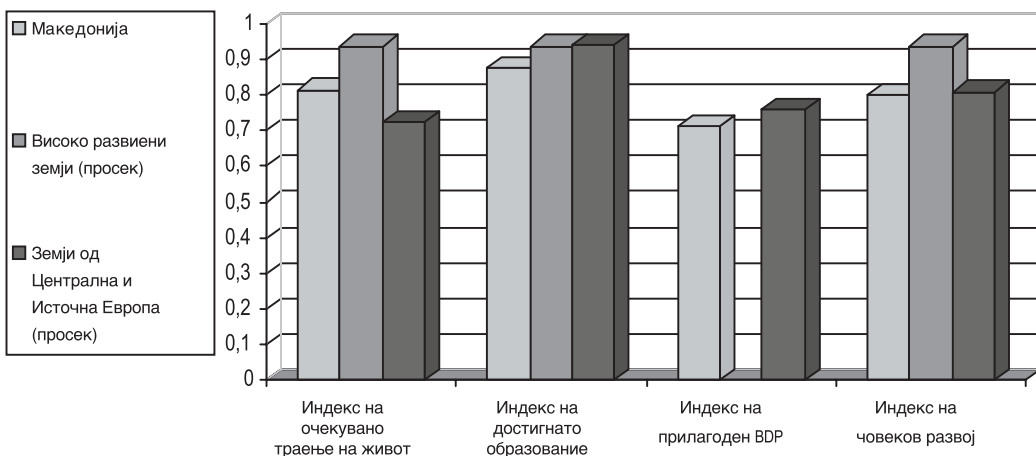
Индекс на очекувано траење на животот	Индекс на достигнато образование	Индекс на приспособен БДП per capita (PPP US\$)	Индекс на човеков развој
0.814	0.875	0.714	0.801

Извор: Human Development Report (2008), UNDP

Индексот на човеков развој на Македонија значително отстапува од просечниот индекс на човеков развој на високо развиените земји - 0.936. Отстапување е особено изразено во индексите - достигнато образование и приспособен БДП per capita (PPP US\$) - кои во високо развиените земји изнесуваат 0.937 и 0.968, респективно. Големата разлика во индексот на приспособениот БДП per capita (PPP US\$), која изнесува цели 0.254 индексни поени, се должи на

речиси трипати помалиот БДП per capita на Македонија (7.200 US\$) во споредба со просечниот БДП per capita на високо развиените земји (33.082 US\$). Во споредба, пак, со земјите од Централна и Источна Европа, Македонија, во основа покажува задоволителни резултати. Единствениот диспаратет се јавува во однос на индексот на достигнато образование, чиј просек во земјите од Централна и Источна Европа изнесува 0.938 (види графикон 3).

Графикон 3. Индекс на човеков развој за Македонија, високо развиените земји и земјите од Централна и Источна Европа, 2005

Извор: Human Development Report (2008), UNDP.

Прашањето за нивото на *сиромаштија* во Република Македонија се актуелизираше веднаш по осамостојувањето на државата. Транзициските процеси резултираа со намалување на квалитетот на живот на луѓето и придонесоа за значителен пораст на стапката на сиромаштија.⁵

Пресметувањето на *апсолутниот праг (линија) на сиромаштија* во Македонија, обично се врши врз основа на податоци за потрошувачка на домаќинствата и калоричната вредност на прехранбените производи. За таа цел, се користат податоци од Анкетата за потрошувачка на домаќинствата и Министерството за здравство. Со употреба на една од трите еквивалентни скали (најчесто OECD еквивалентната скала) потрошувачката на домаќинствата се конвертира во потрошувачка на

т.н. еквивалентно возрасно лице.⁶ *Релативниот праг (линија) на сиромаштија*, исто така, се пресметува врз основа на потрошувачката на домаќинствата, при што во предвид се зема како прехранбената и непрехранбената потрошувачка, така и вредноста на потрошувачката на домаќинствата од сопствено производство. Притоа, релативниот праг (линија) на сиромаштија се поставува на неколку нивоа (обично на 50, 60 и 70%) од медијалната еквивалентна потрошувачка на домаќинствата, користејќи една од трите еквивалентни скали (најчесто OECD еквивалентната скала).

Од претходно изнесеното може да се констатира дека, во Македонија, мерењето на степенот на сиромаштија, во основа се базира врз Анкетата за потрошувачка на домаќинствата. Како показател на животниот стандард на

⁵ Кон крајот на 2000-тата година, Македонија склучи аранжман со ММФ кој претставуваше комбинација од два вида заеми: EFF (Extended Fund Facility) и PRGF (Poverty Reduction and Growth Facility) - кои во вкупниот аранжман учествуваа со 70% и 30%, респективно. Како корисник на кредит од ММФ под PRGF услови и кредитна линија од Светската банка под IDA услови, Македонија беше обврзана да изготви Национална стратегија за намалување на сиромаштијата. Но, заради воената криза од 2001 година, Владата не успеа да ги исполни зацртаните таргети поставени во аранжманот, така што во ноември 2001 година, аранжманот беше прекинат, а Македонија веќе не беше обврзана да ја презентира Стратегијата пред бордовите на ММФ и Светската банка. И покрај тоа, во 2002 година, без разлика на статусот, пред домашната јавност беше презентираан документ под наслов: "Национална стратегија за намалување на сиромаштијата во Република Македонија".

⁶ Апсолутниот праг (линија) на сиромаштија се пресметува во две фази. Во првата фаза, врз основа на методот на енергетска вредност на храната, кој се базира врз врската меѓу внесените калории и вкупната потрошувачка на домаќинството за храна, преку линеарна регресија се добива апсолутниот праг (линија) на сиромаштија за храна, на кој му се додава вредноста на непрехранбената потрошувачка - пресметана како медијална потрошувачка за непрехранбени производи. Во втората фаза се селектираат домаќинствата кои се близу до прагот (линијата) на сиромаштија. Под, претпоставува дека овие домаќинства трошат минимален дел од својот доход за непрехранбени производи, предвид се зема средната вредност на непрехранбената потрошувачка на селектираните домаќинства. Со нејзино додавање кон прагот (линијата) на сиромаштија за храна, се добива комплетниот, апсолутниот праг (линија) на сиромаштија.

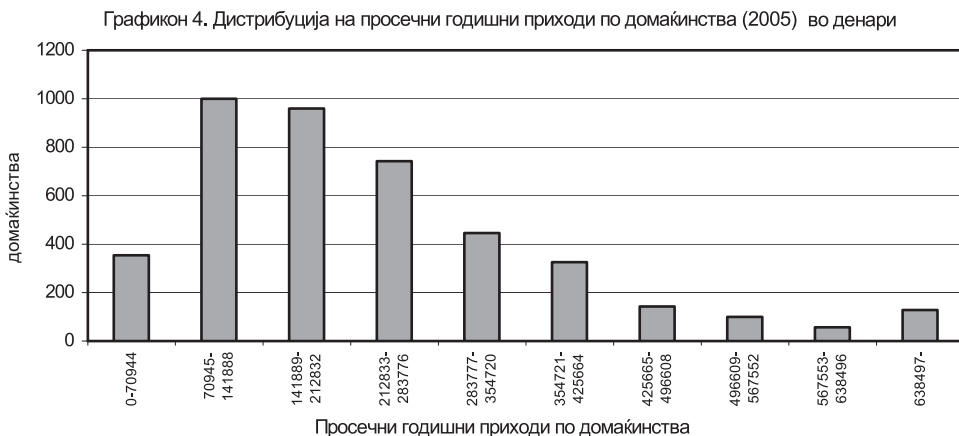
населението најчесто се користат податоци за потрошувачка на домаќинствата, наспроти можноста да се користат податоци за нивните доходи. Со употреба на една од трите еквивалентни скали (најчесто OECD - еквивалентната скала) потрошувачката во домаќинствата се конвертира во потрошувачка на т.н. еквивалентно возрастно лице. Пресметувањето на релативниот и, во поново време субјективниот праг (линија) на сиромаштија, како и инцидентното пресметување на апсолутниот праг (линија) на сиромаштија, се изведува согласно меѓународно прифатените

стандарди и процедури. Според официјалните статистички податоци од Државниот завод за статистика, стапката на сиромаштија (мерена според *главниот збирен индекс*) изнесува околу 29% и во однос на преттранзицискиот период, речиси, е двојно зголемена. Податоците за висината на главниот збирен индекс и индексот на длабочина на сиромаштија, при утврден релативен праг (линија) на сиромаштија на ниво од 70% од медијалната еквивалентна потрошувачка на домаќинствата, за периодот (1997 - 2005) се презентирани во табелата 8.

Табела 8. Сиромаштијата во Република Македонија, релативен метод

	2000	2003	2005*
Главен збирен индекс	22.3	30.2	29,0
Индекс на длабочина на	4.6	5.1	5.7
	6.0	5.4	9.3
	9.3	9.4	9.4
			9,3

Извор: Државен завод за статистика и *сопствени пресметки

Македонија спаѓа во редот на земји со умерено ниво на *нееднаквост* во дистрибуцијата на доходот. *Џини коефициентот* кој во преттранзицискиот период се движеше 22 единици, денес изнесува 35 и е релативно стабилен⁷. Ваквиот пораст, главно, е резултат на јакнењето на приватниот сектор, каде нееднаквоста во дистрибуцијата на доходот е изразена во поголема мера.

Како што може да се забележи од графиконот 4, дистрибуцијата на просечните годишни доходи на домаќинствата покажуваат групирање околу модалната средна големина (на левата страна од хистограмот) што, практично, значи дека најголемиот број домаќинства во Македонија остваруваат годишен доход меѓу 70.945 и 212.832 денари. Учеството, пак, на домаќинствата кои остваруваат највисок просечен годишен доход (над 945.285 денари) е релативно мал и изнесува 3% од вкупниот број домаќинства.

⁷ Интересно е да се истакне дека според нобеловецот Сајмон Кузнец (Simon Kuznets) нивото на економската нееднаквост е резултат на фазата на економскиот развој (Кузнецова крива) што практично значи дека земјите со ниско ниво на економски развој се карактеризираат со релативно еднаква дистрибуција на доход. Таков е примерот и со Македонија.

ЛИТЕРАТУРА

- Begg, D. et al. (2000) *Economics*, sixth edition, McGraw-Hill.
- Coudouel, A., and Hentschel, J. (2000) "Poverty Data and Measurement", *The World Bank*, Washington D.C.
- Chakravarty, S. and Majumder, A. (2008) "Millennium Development Goals: Measuring Progress towards their Achievement", *Journal of Human Development*, issue 1 - 2008.
- Државен завод за статистика, (2005) Анкета за потрошувачка на домаќинствата во Република Македонија, 2004, 4.4.5.01.
- Eftimoski, Dimitar (2006) "Measuring Quality of Life in Macedonia - Using Human Development Indicators", *Proceedings of Rijeka Faculty of Economics - Journal of Economics and Business*, Vol. 24, No 2.
- Ефтимоски, Д. (2003) „Економија на развојот“, Економски институт - Скопје, Скопје.
- Essama-Nash, B. (2005) "Inequality and Poverty Simulations within the Lorenz Framework", *Poverty Reduction Group, The World Bank*, Washington D.C.
- Foster, J.E., J. Greer, E. Thorbecke (1984) "A Class of Decomposable Poverty Indices", *Econometrics* 52, pp.761-766.
- Human Development Report. (2008) *Beyond Scarcity: Power, Poverty and The Global Water Crisis*, UNDP.
- Human Development Reports. (1990-2008), UNDP.
- McNeill, D. (2007) "Human Development – The Power of the Idea", *Journal of Human Development*, issue 1 - 2007.
- Prescott-Allen, R. (2001) *The Wellbeing of Nations: A Country-by-Country Index of Quality of Life and the Environment*, Covelo, CA. IDRC/Island Press 2001.
- Ravallion, M. (2000) *Poverty - Concepts and Measures*, Development Research Group, The World Bank, Washington D.C.
- Sen, A. (2000) "A Decade of Human Development", *Journal of Human Development*, Vol. 1, No. 1, February.
- Sen, A. and Anand, S. (1994) "Human Development Index - Methodology and Measurement", *Human Development Report Office*.
- Sen, A. and Foster, J. (1997) "On Economic Inequality" (*Radcliffe Lectures*), Oxford University Press.
- The Economist Intelligence Unit. (2005) "The Economist Intelligence Unit's Quality-of-life index", *The World in 2005*.
- Thorbecke, E. (2004) "Conceptual and Measurement Issues in Poverty Analysis", *WIDER Discussion Paper*, No. 2004/04. Helsinki: UNU-WIDER.

Abstract

This paperwork basically has theoretical character. Subject of this elaboration is the concept of living standards and quality of living, as well as concepts similar to it, as the following; wellbeing, human development, poverty and economic inequality. In this paperwork basic measurements for particular concepts have been presented, the level of living standards and quality of living in the Republic of Macedonia have been evaluated, and an effort for comparison with high developed countries and Central and Eastern Europe countries has been made.

Keywords: living standards, quality of living, wellbeing, human development, poverty, economic inequality.